ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження

ВОЛОГІНА ЮРІЯ ЮРІЙОВИЧА

«ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ДЕСТРУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОГО ПРОСТОРУ»,

представлену на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 03 Гуманітарні науки
за спеціальністю 033 Філософія

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах філософія не може не реагувати на зміни соціокультурної ситуації, що характеризується численними проявами людської деструктивності, і не може обмежуватися аналізом лише її зовнішніх форм, оскільки вони є симптомами глибших суспільних і антропологічних процесів. Як зазначає автор, «ми є свідками ще більш витончених способів маніпулювання свідомістю, втрати відчуття реальності, індивідуалізації суспільства і поширення самотності, зростання відчуженості, трансформації різних рівнів соціальної системи (освіти, сім'ї, моралі, релігії), а також загроз для існування людської тілесності» (с. 11). Це зумовлює необхідність переосмислення фундаментальних філософських проблем свободи, відповідальності, сенсу життя та природи людської деструктивності.

Попри значний науковий інтерес, проблема людської деструктивності досі не набула належного самостійного філософського осмислення, оскільки нині переважають емпірично-психологічні, психіатричні та правові підходи. Водночас останні не дають змоги повною мірою розкрити глибинні основи й механізми формування деструктивності, оскільки вони приховані від безпосереднього спостереження, а форми її вияву вирізняються значною різноманітністю та потребують визначення їхньої спрямованості, змісту й наслідків.

Погодимося з дисертантом у тому, що деструктивність є одним із ключових і найбільш суперечливих феноменів людського існування, що пронизує біологічний, психологічний, соціальний, культурний та духовний виміри буття людини. У сучасну епоху інформаційно-цифрового суспільства

вона набуває нових, часто прихованих і масштабних форм прояву (с. 73). Саме тому обрана тема, на наш погляд, є своєчасною, суспільно значущою та має вагоме теоретичне й практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах наукової проблематики кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного ДДПУ імені Івана Франка. Тематика дисертаційної роботи узгоджується із завданнями комплексних науково-дослідницьких проєктів кафедри «Багатоманітність філософських дискурсів сучасності» та «Людина в багатоманітті культурно-історичних практик», спрямованих на осмислення актуальних проблем сучасності.

Наукова новизна та обґрунтованість основних положень і висновків дисертаційної роботи. Здійснений критичний аналіз дисертації Ю. Вологіна дає підстави стверджувати, що сформульовані автором положення та висновки характеризуються науковою новизною, серед яких варто відзначити такі:

- деструктивність в інформаційно-цифровому просторі концептуалізовано як онтологічну та антропологічну суперечність людського існування, джерелом якої є свобода;
- обґрунтовано необхідність розгляду руйнівної поведінки не лише як соціального, психологічного та екзистенціального явища, а й як духовного виміру людського буття;
- показано, що поширення деструктивних практик в інформаційно-цифровому просторі зумовлене не лише маніпулятивним характером цифрових технологій, а й духовною кризою соціальної системи;
- обґрунтовано статус інформаційно-цифрового простору як специфічної онтологічної реальності, що трансформує структуру людської суб'єктивності та породжує новий тип «оголеного» буття (homo digitalis), вразливого до деструктивних впливів;
- визначено, що ефективна профілактика деструктивної поведінки можлива лише через відновлення духовних основ буття в інститутах освіти та сім'ї

і формування «внутрішньої цензури» як морального регулятора особистості.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів. Наукова цінність дисертаційного дослідження полягає в тому, що його результати поглиблюють сучасні філософсько-антропологічні уявлення про природу деструктивної поведінки людини в умовах цифрової трансформації суспільства. Автором запропоновано цілісне бачення взаємозв'язку антропологічних, соціокультурних та технологічних чинників, що визначають прояви деструктивності в інформаційно-цифровому середовищі, а також розширено можливості теоретичного осмислення цих процесів у межах сучасного філософського дискурсу.

Практична значущість роботи визначається можливістю використання її основних положень у навчальному процесі закладів вищої освіти, під час підготовки навчально-методичних матеріалів, а також у діяльності фахівців, які займаються питаннями цифрової безпеки, соціалізації особистості та профілактики негативних явищ у цифровому середовищі. Окремі результати дослідження можуть слугувати теоретичним підґрунтям для розроблення освітніх, просвітницьких і профілактичних заходів, спрямованих на формування відповідальної цифрової поведінки та розвиток гуманістичних цінностей у сучасному інформаційному суспільстві.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи були оприлюднені в доповідях і тезах на всеукраїнських та міжнародних наукових і науково-практичних конференціях. Також дисертант систематично виступав з доповідями на звітних наукових конференціях викладачів кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження, а також матеріали, що мають безпосередній стосунок до теми дослідження, оприлюднені в шести наукових публікаціях, серед яких чотири статті опубліковано у фахових виданнях України з філософських наук та дві публікації в збірниках матеріалів конференцій.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.

Дисертація відповідає нормам законодавства про авторське право і суміжні права та відображає прагнення здобувача надати достовірну інформацію щодо результатів власної наукової (творчої) діяльності. За результатами перевірки дисертаційної роботи та публікацій не виявлено ознак академічного плагіату, елементів фабрикації та фальсифікації. Використання автором наукових джерел і фахової літератури супроводжується відповідними посиланнями.

Загальна оцінка змісту роботи. Структура роботи (вступ, три розділи, дев'ять підрозділів, висновки до кожного розділу та загальні висновки) є логічно вибудуваною та забезпечує послідовну реалізацію заявленої мети й основних завдань дослідження.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, коректно сформульовано об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, які узгоджуються між собою і знаходять послідовне розкриття в основному тексті. Позитивно оцінюємо те, що дисертант окреслив методологічну основу роботи не декларативно, а з поясненням того, як саме обрані методологічні підходи сприяють реалізації основних завдань дослідження.

Перший розділ дисертації присвячено формуванню теоретико-методологічного підґрунтя для подальшого аналізу феномену деструктивності в умовах становлення інформаційно-цифрового простору. Обрана структура – від історико-філософської реконструкції концепту деструктивності через огляд сучасних дослідницьких тенденцій до окреслення специфіки цифрового буття та авторської методологічної позиції – засвідчує послідовність і логічну обґрунтованість авторського задуму. Історико-філософський аналіз засвідчив, що проблема деструктивності присутня в усіх основних інтелектуальних традиціях – від давньоіндійської та грецької філософії через християнсько-патристичну думку до Нового часу. Проте саме у XX столітті поняття «деструктивність» набуває виразного антропологічного виміру. Значну увагу дисертант присвячує поглядам Е. Фромма, який запропонував розуміння деструктивності не як вродженого біологічного інстинкту, а як специфічно людського екзистенційного феномену, що виникає внаслідок «втечі від свободи», відчуження та соціальної патології. Цікавим видається звернення до

міметичної теорії Р. Жирара. Міметичне бажання невідворотно породжує суперництво, міметична криза – колективну агресію, а механізм козла відпущення перетворює деструктивність на культуротворчий акт, приховуючи невинність жертви. В умовах інформаційно-цифрового простору ці механізми отримують якісно нове середовище реалізації: мімесис прискорюється алгоритмами, суперництво набуває анонімних і масштабованих форм, а жертва стає публічною і множинною (с. 49–50).

У другому розділі дисертації здійснено філософсько-антропологічний аналіз деструктивної поведінки особистості в умовах інформаційно-цифрового простору. Зокрема, автор наголошує, що кібербулінг є не просто перенесенням агресії в мережу, а якісно новою формою деструктивної комунікативної практики (с. 87). Філософсько-етичний аналіз показав, що деструктивність у цифровому середовищі пов'язана з трансформацією моральної відповідальності (с. 96). Відсутність безпосередньої присутності (Зустрічі) призводить до моральної дистанції, де агресія стає «легкою» та буденною (у сенсі «банальності зла» за Г. Арендт). Позитивним є розуміння дисертантом різних форм цифрової залежності не як клінічних розладів, а як екзистенційно-антропологічних феноменів (с. 102). Вони є формою втечі від екзистенційного вакууму, відчуження та неможливості самореалізації в реальному світі. Окремої уваги, на наш погляд, заслуговує здійснений автором аналіз цифрового нарцисизму в контексті людської деструктивності. Узагальнюючи аналіз форм цифрової деструктивності, Юрій Вологін пропонує розглядати їх як наслідок «технологічної модифікації» людської природи, за якої технічні можливості (анонімність, швидкість, масштабованість) вступають у резонанс із глибинними екзистенційними проблемами особистості (страх, самотність, жадоба визнання), породжуючи специфічні симулякри активності, що спрямовані не на творення, а на символічне або реальне знищення суб'єктності – як власної, так і Іншого (с. 121).

У третьому розділі, на наш погляд, найбільш вагомою є думка про те, чому право саме по собі не може подолати деструктивність: «саме розростання правових заборон у цифровому просторі є свідченням того, що суспільство

втрачає внутрішні регулятори – ту Sittlichkeit, живу моральну культуру спільноти, в якій зовнішній закон є лише відображенням уже інтеріоризованих норм... Там, де функціонує справжня моральна культура, зовнішній закон значною мірою надлишковий» (с. 126). Ця думка перевертає звичну логіку: багато хто вважає, що більше законів означає кращий захист від деструктивності, а тут стверджується протилежне – саме зростання кількості заборон є симптомом того, що суспільство вже втратило здатність стримувати себе зсередини, і закон з'являється саме там, де внутрішня мораль уже не працює. Це дає підставу для головного практичного висновку розділу — розуміння освіти не як системи заборон, а як засобу формування внутрішньої опори особистості: «Освіта – це не просто «щеплення» від деструкції, а створення «імунітету» шляхом плекання цілісної, духовно багатої, свобідної та відповідальної особистості» (с. 130). Різниця між «щепленням» і «імунітетом» тут не є просто гарною метафорою: щеплення – це разова зовнішня дія, а імунітет – це властивість самого організму, яка діє постійно й самостійно. Цим протиставленням автор чітко показує: жоден закон не замінить внутрішніх моральних орієнтирів самої людини, необхідних для протистояння деструктивним впливам цифрового середовища. Виправданим і близьким до наших переконань є актуалізація автором духовних основ сім'ї, які допомагають у майбутньому протистояти очікуваним і неочікуваним впливам інформаційно-цифрового простору та стримувати потяги до насильства й агресії. Саме в просторі сімейної любові, довіри та прийняття – зазначає автор – формується цілісність людської душі та здатність до розрізнення добра і зла (с. 141).

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи. Позитивно оцінюючи належний науково-теоретичний рівень дисертаційного дослідження, вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження, які мають дискусійний характер і можуть бути враховані в подальшій науковій роботі.

1. Приділяючи значну увагу існуючим визначенням кібербулінгу, автор наводить позицію К. Лангос, яка зазначає, що вони часто включають критерії традиційного булінгу, такі як намір завдати шкоди,

систематичність дій та дисбаланс сил (с. 81). Водночас через специфіку комунікації в кіберпросторі ідентифікувати ці критерії в контексті онлайн-цькування буває складно. Отже, з огляду на це, постає питання: чи цілком доречним є використання терміна «кібербулінг»? Замість того щоб намагатися «втиснути» цю деструктивну поведінку в заздалегідь визначені концептуальні рамки, розроблені для розуміння традиційного булінгу, можливо, доцільніше застосовувати альтернативний підхід та зосередитися на ширшій проблемі кіберагресії, а не обмежуватися вузьким поняттям кібербулінгу?

2. На наш погляд, у дисертації в контексті філософського осмислення деструктивної поведінки недостатньо актуалізовано проблему гуманітарно-антропологічної експертизи соціальних і культурних перетворень, особливо тих, що безпосередньо впливають на людину та зачіпають специфічно людські інтереси.
3. Автор слушно зазначає, що дослідження деструктивної діяльності людини з позицій її негативних наслідків не означає завершеності її осмислення. Тому наполягати виключно на негативних конотаціях щодо деструктивності було б неправильно (с. 21). У зв'язку з цим актуальним видається питання: чи можна використати потенціал людської деструктивності для вирішення «суто людських» проблем?
4. Без сумніву, проведений дисертантом соціально-філософський аналіз існуючих підходів до розуміння людської деструктивності є широким, ґрунтовним та об'єктивним. Але постмодерністська перспектива як один із парадигмальних підходів до аналізу людської деструктивності представлена не повною мірою.
5. У продовження попереднього зауваження хотілося б почути відповідь на таке запитання: яким чином у дисертації поєднуються метафізична та постмодерністська перспективи осмислення людської деструктивності, зважаючи на їхню очевидну теоретичну відмінність? Які спільні для них аспекти виявляються продуктивними для дослідження деструктивності в умовах інформаційно-цифрового простору?

Загальний висновок. Дисертаційна робота дослідження Вологіна Юрія Юрійовича на тему «Філософський аналіз деструктивної поведінки особистості в умовах інформаційно-цифрового простору» є цілісним, завершеним, самостійним науковим дослідженням, що виконане на належному науково-теоретичному рівні. Основні положення дисертаційної роботи, які винесено на захист, містять елементи наукової новизни та розкривають особливості деструктивної поведінки в умовах інформаційно-цифрового простору.

Дисертаційна робота Юрія Вологіна відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами від 21.03.2022 р. № 341). Автор дисертації Вологін Юрій Юрійович за результатами публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 033 Філософія.

Офіційний опонент:
Кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та
соціальної роботи Львівського національного
університету імені Івана Франка Валентина СТЕЦЬ

Підпис Стець В.
ПІДТВЕРДЖУЮ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ * ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА * ЄКПО 02079987